

עבודה זרה נד ADDENDUM

משה שווערד

א. חדושי הריטב"א מסכת עבודה זרה דף נג עמוד ב

בימוס שנפגם אסור. [1] פרש"י ז"ל שנפגם כל שהוא והכי דייק לישנא, ולפי זה יש לפרש שהפגימה במקום שנראה לעין דאי לא דילמא לא חזייה גוי דלבטלה, [2] אבל הראב"ד ז"ל פירש שנפגם רובו, וכן אמרו בתוספתא (פ"ו ה"ב) בימוס שנפגם רובו מותר מזבח שנפגם רובו אסור עד שינתץ רובו, פירוש מזבח שנפגם רוב כל אבן ואבן אבל עדיין עצומו של מזבח קיים אסור עד שינתץ רובו.

ב. תוספות מסכת עבודה זרה דף נד עמוד א ד"ה מתקיף לה

מתקיף לה רבי זירא אונס רחמנא פטריה - תימה מאי קפריך נהי דפטור ממיתה בדיעבד מכל מקום לכתחלה הוא חייב למסור עצמו למיתה ואם כן למה לא יאסר מטעם נעבד ... ונראה לרבינו יצחק לפרש דבין ר' זירא ורבא לא פליגי בהא דלכתחלה חייב למסור עצמו ורבי זירא הכי פריך אונס רחמנא פטריה דיעבד דכתיב ולנערה לא תעשה דבר אף על גב שיש לו למסור עצמו אין לאסור בהשתחוואתו ורבא מסיק דהואיל ובפרהסיא חייב למסור עצמו עבודת כוכבים קרינא ביה ואעפ"כ בדיעבד פטור והשתא מסייע שפיר לרבא מבימוסאות דמשום דחייב למסור עצמו אסר להו ...

ג. חדושי הריטב"א מסכת עבודה זרה דף נד עמוד א

וסבר ר' זירא דכיון שפטורין בדיעבד לא חשיב עובדי ע"ז ואינם בכלל לא תעבדם אלא שמצווים ליהרג משום קידוש השם, וכיון שהוא לא נקרא עובד ע"ז אף הבהמה שעבדו לה אינה נקראת נעבד, והיינו דפליג עליה רבא דודאי עובד ע"ז הוא והכל היה בכלל לא תעבדם וגם הבהמה נקראת נעבד, וכן פר"י ז"ל וכן רבינו מאיר הלוי ז"ל וברור הוא.

ד. חדושי הריטב"א מסכת עבודה זרה דף נד עמוד א

הא בצינעא הא בפרהסיא. הא ודאי כרבנן קיימא לן דבעבודה זרה וגלוי עריות ושפיכות דמים אפילו בצינעא יהרג ואל יעבור כדאיתא בפרק כל שעה (פסחים כ"ה א') וכי כתיב וחי בהם בשאר מצות הוא דכתיב, ורבי ישמעאל הוא דמפליג בעבודה זרה בין צנעא לפרהסיא וכדאיתא לעיל בפרק אין מעמידין (כ"ז ב'), והא דנקטה רבא כרבי ישמעאל לאו משום דסבירא ליה כותיה, אלא לרבותא נקטיה דאפי' רבי ישמעאל שהוא מיקל בדבר ומתיר לעבור בצנעא, מודה הוא דפרהסיא נעבד נקרא ואסור, וכל שכן לרבנן דאפילו נעבד בצינעא נקרא נעבד.

ה. שערים מצויינים בהלכה

הברייתא אפי' אליבא דר' ישמעאל כו'. אך צל"ע למה הבהמה אסורה, הא השתחוה לה ע"י אונס. |שוב ראיתי שכבר הקשה כן באבני מילואים (סי' נ סק"ד) דאפילו אי נימא דפרהסיא חייב העובד מיתה, משום יהרג ואל יעבור, אבל הבהמה אמאי אסורה, כיון דזה שהשתחוה לה היה ע"י אונס, ואשכחן נמי דעובד חייב מיתה והבהמה מותרת, בהשתחוה לבהמת חבירו שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו כו', ועי"ש דהיכא דלא הו"ל למיעבד אפילו באונס, הו"ל דין רצון ממש, ולית ביה דין אונס כלל, ומשום הבהמה אסורה, ההו"ל כעובד לבהמתו ברצון.

ו. חדושי הריטב"א מסכת עבודה זרה דף נד עמוד א

כגון שנסך לה יין בין קרניה ועבד בה מעשה. פירוש דכיון שעשה בה מעשה אסרה אף על פי שאינה שלו, ומיירי בשעשה שם מעשה ניכר כגון שחקק בקרניה מקום לנסוך, וקמ"ל דאע"ג דלא עבד בה מעשה בגופה של בהמה ממש הרי הוא מעשה גמור כיון שהוא מגופה, ונראה שהוא הדין באילן שחקק בו לנסך שם יין מיתסר כחפירת בורות או כגדעו ופסלו לע"ז, ומאי דנקט התם גדעו ופסלו לרבנות נקטיה דאפילו בההיא נוטל מה שחדש ומותר, אבל אין זה דעת מורי הרשב"א נר"ו אלא דדוקא בעינן חפר בה או שגדעו ופסלו.

ז. תוספות רי"ד על עבודה זרה דף נד/א

אף על פי שאמרו המשתחוה לבהמת חבירו לא אסרה, פי' אף לגבוה, עשה בה מעשה אסרה. פי' אף להדיוט, שאם ניסך לה יין בין קרניה אסרה אף להדיוט. דומיא דכלים דאחו שנאסרו אף להדיוט, ודומיא דחפר בה בורות שיחין ומערות, ודומיא דעשן חליפין לעבודה זרה, דכל אלו הן נאסרין אפילו להדיוט [מהדות"ל]:

• חדושי הריטב"א מסכת עבודה זרה דף נד עמוד א

עשה בה מעשה אסרה. פירוש אפי' להדיוט, וכדמוכח להדיא בפרק השוחט (חולין מ' א') ושם פירשתי יפה בס"ד, ושלא כדברי הרמב"ם ז"ל שפירש דאפילו על ידי מעשה אינה נאסרת אלא לגבוה, ונעלמה מרבינו ההלכה שבפרק השוחט, וכן פרש"י ז"ל וכל המפרשים ז"ל כמו שכתבתי, ותו לא מידי.

ח. תוספות רי"ד על עבודה זרה דף נד/א

כיון ששחט בה סימן אחד אסרה. בפרק מרובה (ב"ק עא, ב) ובפרק אלו נערו (כתובות לד, א) ובפרק השוחט (חולין מ, א) מוכיח דמן התורה היא אסורה, א"כ כשמביא ראיה מאבני המזבח ומכלים איסורן מה"ת הוא, מפני שנעשה בהן מעשה, ולא כפתרון המורה דפירש דרבנן גזרו בהן. ואכתי שפיר קא קשיא לי, היכי מייתי רבי לעיל (נב, ב) ראיה מכלים דאחו שהן אסורין מה"ת לכלים דבית חוניו. עיין מה שתירצתי במהדורא תליתאה [מהדות"ל]:

=====

ט. רמב"ם על משנה מסכת עבודה זרה פרק ד משנה ז

[ז] ממה שראוי שתדעוהו, שהפילוסופים השלמים אינם מאמינים בטליסמאות, אלא צוחקים מהם ומאלה החושבים שיש להן השפעה. וביאור זה יאריך, ואמנם אמרתי זאת ליודעי שרוב בני האדם ואולי כולם מרומים בהם תרמית גדולה מאד, ובהרבה דברים מסוגם, ויחשבו דברים אמיתיים, ואינם כך. עד שהטובים החסידים מאנשי תורתנו חושבים שהם דברים אמיתיים אלא שהם אסורים בגלל התורה בלבד, ולא ידעו שהם דברים בטלים כוזבים שהזהירה מהם התורה כמו שהזהירה מהשקר. והם דברים שזכו לפרסום רב אצל האומות, ושורש זה, הצאבה, והם העמים אשר יצא אברהם אבינו מכללם וחלק על דעותיהם הנפסדות במה שאצר ה' בליבו מן החכמה, והיו מגדלים את הכוכבים ומייחסים להם פעולות שאינן להם, והם אשר יסדו את גזירת הכוכבים והכישוף והלחשים והורדת הרוחניות ושיחות הכוכבים והשדים והקסם והניחוש לכל ריבוי מיניהם, ודרישת המתים, והרבה מאלה הענינים אשר שלפה התורה האמיתית חרבה עליהם וכרתה אותם, והם שורש עבודה זרה וענפה. וזה, שהכזב הראשון הוא גזירת הכוכבים, אשר מוכח במופת בחכמה הטבעית ביטול הקדמותיה הראשונות, באומרם כוכב פלוני מזלו רע ופלוני מזלו טוב, וחלק פלוני מן הגלגל מתאים לכוכב פלוני, ומתנגד לכוכב פלוני, עם היות הגלגל כולו גוף אחד שחלקיו דומים, אין ניגוד בהם ולא הרכבה. ואלו שתי ההקדמות הן עמוד גזירת הכוכבים, אשר אם יתאמת ביטולן, כמו שכבר התאמת, יתבטלו פרטיה עד האחרון שבהם. אחר כך הורכב כזב שני על זה הכזב הראשון, והן הטליסמאות, ואמרו שאם יהיה כוכב פלוני שמזלו טוב במקום פלוני המתאים לו, תיעשה צורה בתואר כך והיא תביא תועלת כך, ואם היה כוכב פלוני שמזלו רע במקום פלוני המתנגד לו, תיעשה צורה בתואר כך והיא תרחיק נזק כך, והתפשט זה הענין כפי התפשטות גזירת הכוכבים ומה שמיוחס להם מן הפרטים. אחר כך הורכב כזב שלישי על זה השני, והיא עבודה זרה, ונאמר שזאת הצורה אשר תיעשה במזל כך ועל מצבה פלונית אם יוקטר לה באופן פלוני ויתפללו אליה במילים כך וישתחוו לה, וכך וכך, הרי היא תפסיק נזק כוכב פלוני ותביא תועלת פלוני. ואלה הדברים כולם נעשו לצרכים, וזה, שבזמנים שעברו אוחדו בהם המדינות והוטעה בהם המון העם, ונאמר להם שתיקון ארצכם ומצביכם באלה הצורות, ושתקבצו לבתיהן, ותגדלו אלו הזקנים אשר ילמדו סודותיהן, והתקיימה בזה המלכות,

והאמינו שהוא דבר אמיתי, והיו אומרים, זה דבר כוכב פלוני וזה דבר מזל פלוני, ויגדלו אותו וילכו אחריו ויאמינו בו, כמו שנאמין אנחנו בנביאים עליהם השלום מן השלימות והמעלה. הלא תראה איך קראם הכתוב נביאי הבעל ונביאי האשרה. ובאו חלשי השכל אחרי כן ומצאו אותם הספרים ואותם האמרים וחשבו שהם אמת ושבהם תועלת, ולא ידעו שהם כזבים שנעשו בזמן מסוים לתועלת עת. אמר ה' "אל תיראו מהם כי לא ירעו וגם הטיב אין אתם". וכבר ביארו החכמים שכל מה שיחשבו בו שהוא מפעולות אלו הטליסמאות, אמנם קורה במקרה, ומיוחס להן. וזה ענין פילוסופי אמיתי. וכן מצאתי להם הערה על גזירת הכוכבים שהיא נוהגת מנהג הניחוש, לא שהיא הסיבה כמו שחושבים הוברי שמים, אמרו, לא תנחשו, כגון אלו המנחשים בחולדה בעופות ובכוכבים. וזו היא סברת הפילוסופים בה. ואלה הדברים כולם אשר בדו הצאבה אין מהם בפילוסופית יוון לא מעט ולא הרבה. וכבר הארכתי גם כאן, אבל בענין של תועלת ותיקון אמונה, לפי שהאמונות התפלות של בני אדם בכוכבים ובטליסמאות אינן מעטות, וכבר נטשו בהן את התורה לגמרי בהאמינם באמיתותן.

י. באור הגר"א על יו"ד סימן קעט

[יג] ואע"פ כו'. הרמב"ם וכ"כ בפ"ה המשנה לפ"ד דעבודת כוכבים אבל כל הבאים אחריו חלקו עליו שהרי הרבה לחשים נאמרו בגמרא והוא נמשך אחר הפלוסופיא ולכן כ' שכשפים ושמות ולחשים ושדים וקמיעות הכל הוא שקר אבל כבר הכו אותו על קדקדו שהרי מצינו הרבה מעשיות בגמ' ע"כ שמות וכשפים אמרה איהי מלתא ואסרתה לארבא אמרו כו' (שבת פ"א ב' חולין ק"ה ב') ובספ"ד מיתות ובירושלמי שם עובדא דר"א ור"י וכן בתירה וכן ר"ח ור"א דאיברו עיגלא תילתא ור' יהושע דאמר שם ואוקמיה בין שמיא לארעא (בכורות ח' ב') וכן אבישי בן צרויה (סנהדרין צ"ה א') והרבה כיוצא ואמרו (בספ"ד מיתות חולין ז' ב') למה נקרא שמן כשפים כו'. והתורה העידה ויהיו תנינים וע' זוהר שם וכן קמיעין בהרבה מקומות ולהשיש רבו מלספר. והפלוסופיא הטתו ברוב לקחה לפרש הגמרא הכל בדרך הלציי ולעקור אותם מפשטן וח"י איני מאמין בהם ולא מהם ולא מהמונם אלא כל הדברים הם כפשטן אלא שיש בהם פנימיות לא פנימיות של בעלי הפלוסופיא שהם חצוניות אלא של בעלי האמת:

יא. תוספות מסכת בבא קמא דף ס עמוד ב ד"ה מהו להציל

מהו להציל עצמו בממון חברו - איבעיא ליה אי חייב לשלם כשהציל עצמו מפני פקוח נפש.

- יב. דבר יעקב מסכת בבא קמא דף ס עמוד ב
- [ה] מהו להציל עצמו בממון חברו - התוס' מפרשים דהספק אם חייב לשלם. ומבאר הרא"ש דזה פשוט שמותר להציל עצמו כיון שהיו פקוח נפש והספק רק אם חייב לשלם. וקשה אם הספק אם חייב לשלם מהו לשון התשובה שאמרו אסור להציל עצמו בממון חברו. ולשון הרא"ש והרשב"א והמאירי דהספק אם מותר להציל עצמו על דעת שלא לשלם ועל זה קאמר לשון איסור.
- ❖ ובגליוני הש"ס מבאר דהספק אם פיקוח נפש הותר ואז פטור לשלם או הוי דחויא ואז חייב לשלם. ואמרו שאסור להציל עצמו והוי דחויא ולכן חייב לשלם.
- ❖ עי' דהספק האם פקו"נ דמי לאונס גמור שגם אדם המזיק פטור [כמש"כ תוס' לעיל כו ב').

יג. מהר"ץ חיות מסכת בבא קמא דף ס עמוד ב

רש"י ד"ה ויצילה שלא ישרפוה. נ"ב ע' פרשת דרכים דרך החיים שכ' דמשמע מרש"י כאן דס"ל דאסור להציל עצמו בממון חברו אפילו במקום פקוח נפש. ועי' רמב"ם פ"ח מהל' חובל וכ' דרש"י ותוס' כאן פליגי בזה ותמה על שיטת רש"י הרי אין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש ואולם מצינו ירושלמי מפורש ע"ז פ' אין מעמידין לא סוף דבר האומר הרוג את איש פלוני אלא אפילו אומר חמוס את חברו חייב למסור נפשו ועי' פני משה שם שכ' אפשר דהירושלמי אויל בשיטת ר"מ (כתובות יט ע"ב) העדים שאמרו להם חתמו שקר ואל תהרגו יהרגו ואל יחתמו שקר ע"ש. ועי' ג"כ שיטה מקובצת ב"ק פ' הגזול פסק ארוך בזה בשם הראב"ד ע"ש ועי' ירושלמי סנהדרין פרק ב ג"כ מעין סוגיא זאת ע"ש:

יד. דבר יעקב מסכת בבא קמא דף ס עמוד ב

המ"מ בפרשת דרכים [פרק יט מובא במהרצ"ח] מדייק ממש"כ רש"י [ד"ה ויצילה], שדוד אסר לשרוף הגדיש משום שאסור להציל עצמו בממון חברו, משמע שרש"י לומד כפשטו שיש איסור להציל עצמו בממון חברו. ולפי התוס' הפשט שדוד חייב אותם לשלם העדשים והשעורים ששרפו. ותמיה המ"מ על רש"י איך שיש איסור הרי אין דבר העומד בפני פקוח נפש. היד דוד תירץ שלא היה פקו"נ גמור שיכלו להציל עצמם באופן אחר ע"י טירחה מרובה, [גם בתוס' ר' פרץ מפרש דהא דקאמר אסור להציל עצמו מיירי ביכול להציל ע"י דבר אחר]. המהרצ"ח מתרץ דסוגין סבר כמו המ"ד בירושלמי שחייב למסור נפשו ולא לחמוס חברו. גם הרמב"ן [כתו' יט א] כתב שנמצא בברייתא חיצונית, שלשה דברים אין עומדים בפני פיקוח נפש, ר"מ אומר אף הגזול. הבית אהרן מבאר שלפי התוס' הציל שלא נתן ליטול ע"מ שלא לשלם, אלא על דעת לשלם ומבאר שזה גם כוונת רש"י.